

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

ThLic.Mgr. Ing. David Seifert

POKONCILNÍ OBNOVA TRVALÉHO DIAKONÁTU
DĚJINY - TEOLOGIE – SPIRITUALITA

Disertační práce
Resumé

Vedoucí disertační práce ThLic. Vojtěch Kohut Th.D.
PRAHA 2011

OBSAH

OBSAH	2
RESUMÉ.....	3
Seznam pramenů a literatury.....	15

RESUMÉ

Je tomu již více než čtyřicet let, co papež Pavel VI. umožnil podle rozhodnutí otců Druhého vatikánského koncilu obnovu diakonátu jako vlastního a trvalého hierarchického stupně (srov. LG 29b). Ekleziologická obnova koncilu zároveň ukázala určitou omezenost teologie církevních služeb, která se od začátku 2. tisíciletí stala výhradně teologií kněžství. A přesto hledání specifického profilu obnoveného diakonátu v katolické církvi ještě probíhá jak na rovině zkušenosti (tedy „experimentováním s věcí samou“, jak vyžadoval Yves Congar), tak na rovině teologické reflexe.

Pokud se týká specifické spirituality spjaté se způsobem života a služby jáhnů, chybí v západní církvi několik staletí kontinuální zkušenosti. To je nám jasné, když listujeme klasickými díly spirituality a hagiografie, která nám pro jáhenství neposkytuje žádné konkrétní modely ani vzory. Zkušenost našich farností s jáhenskou službou není také příliš bohatá.

Proto nás nepřekvapí, že rovněž teologie diakonátu nechává ještě široký prostor pro debaty. Realita diakonátu praktikovaného v našich místních církvích je skutečně evolutivní. Je ovlivněna také jinými skutečnostmi, které na sebe vzájemně působí: Zapojení laiků nejenom do apoštolátu, ale také do animace komunit, vznik nových služeb, pokles počtu kněží a jejich stárnutí, role presbyteria, potřeby evangelizace, aktuální misijní priority, krize a přesunutí potřeb angažování se, atd.

Budeme se tedy zabývat dějinami a posléze teologií obnoveného diakonátu, abychom vytvořili dobrý základ pro úvahu nad spiritualitou, která by byla typická pro nositele této církevní služby. Ano, to je právě jeden z hlavních cílů snahy, která mě vedla při zpracovávání tohoto tématu: Pokusit se najít odpověď na otázku, v čem spočívá specifičnost prožívání (tedy aspekt křesťanské duchovní zkušenosti) tohoto povolání ve srovnání například se zkušeností povolání ke kněžství. Měla by se ukázat jeho specifická tvář, i když samozřejmě jedním z důvodů jeho obnovení posledním koncilem byl jistě i rostoucí nedostatek kněžských povolání.

Je zde otázka osobního charakteru povolání člověka k diakonátu: Jestliže se tento úřad svěřuje mužům „pokročilejšího věku“, kdy a jak mohou autenticky začít vnímat toto povolání? Jak se liší toto volání Ježíšovo od povolání apoštolů (Mk 3,13: „...zavolal k sobě ty, které sám chtěl...“) na rovině spirituality – osobního vztahu k Ježíši Kristu? Někteří autoři na této rovině rozdíl nevidí: „Povolání k jáhenství je stejné jako povolání ke kněžství nebo

řeholnímu životu“ (Walter Kasper). Jiní zas naopak hodnotí tento rozdíl jako velmi podstatný (např. Jiří Kaňa).

Klíčový zájem této práce spadá tedy sice spíše do oblasti spirituální teologie, ovšem jednou z charakteristik (zejména současné) spirituální teologie, je její stálý obrat k dogmatickým pramenům, ze kterých se chce sytit. Usiluje totiž stále více o pohled, který by integroval teologický (systematický) rozměr s rozměrem křesťanské duchovní zkušenosti. Proto především pojednání o ekleziologických předpokladech jáhenské služby zkoumá význam této církevní služby v širších souvislostech základního poslání církve v dějinách. Jak se ukázalo během Druhého vatikánského koncilu, pojetí této služby totiž úzce souvisí s pojetím církve a samotné teologie. Jde tedy o to odpovědět si na otázku po identitě diakonátu co možná nejúplnějším pohledem na samotnou církev, abychom mohli ocenit, do jaké míry odpovídá tato služba obnovené ekleziologii a základnímu poslání církve v podmínkách současného světa. Jaká je církev v celém bohatství svého tajemství? Nakolik se již odrazila tato obnovená ekleziologie koncilu v životě místních církví a farností? To je v některých případech zřejmé právě na základě zkušenosti s diakonátem.

Jako hlavní pramen jsem využil dílo Alphonse Borraxe a Bernarda Pottiera SJ *La grâce du diaconat*, což je pravděpodobně nejnovější ucelená publikace k tomuto tématu.

Dalším hlavním pramenem je obsáhlý sborník Karla Rahnera a Heriberta Vorgrimlera *Diaconia in Christo*, který obsahuje mnoho zajímavých historických, dogmatických, liturgických a pastorálně-teologických příspěvků.

Pramen, který bych také rád vyzdvihl je poměrně aktuální publikace Alphonse Borraxe *Le diaconat au risque de sa nouveauté* (2007).

Kromě teologické literatury týkající se diakonátu, ekleziologie (A. Dulles, Y. Congar, L. Bouyer, B. Forte atd.), spirituality (C. García, V. Kohut, F. R. Salvador atd.) a publikací, které podávají či reflektují poznatky nebo přímo průzkumy z praxe (A. Opatrný, P. M. Zulehner, M. Opatrný), pomohla k dotvoření této úvahy také účast na mezinárodní vědecké konferenci „Trvalý diakonát, pastorálně-teologické aspekty“ pořádané Teologickou fakultou Katolické univerzity Ružomberok (SR), která se uskutečnila 12. března 2009 v Košicích.

Práce je rozdělena do tří oddílů, jak napovídá již název. V první, historické části, se můžeme přesvědčit (především v kapitolách věnovaných etymologii, novozákonním a raně církevním svědectvím), že tendence současné teologie diakonátu mají oporu v praxi starokřesťanského diakonátu především pokud jde o smysl pro různorodost církevních služeb a o určitou pluralitu v rámci samotného církevního úřadu. Tato pluralita ovšem, a to je důležité, je zdůvodněna hluboce teologicky, totiž trinitárně.

Stěžejní je v této části také nástin okolností postupného úpadku diakonátu na začátku středověku a jeho vymizení jako trvalé služby v západní části katolické církve. Další důležitou kapitolou je pak samozřejmě Druhý vatikánský koncil, kde je také poměrně zajímavé nahlédnout do diskuzí koncilních otců ohledně obnovy diakonátu. Tomu ovšem předchází pro někoho možná překvapující zmínka o snaze Tridentského koncilu navrátit církvi původní „pluralitu služeb“ (ve frankofónní oblasti se používá výstižný termín *pluriministerialité*). V závěru první části se můžeme dočíst něco o praktické realizaci trvalého diakonátu v dnešní církvi (přidělení konkrétních úkolů, příprava a vzdělání jáhnů, akceptace ze strany církevních komunit, situaci v českých a moravských diecézích, atd).

Druhá část, věnovaná teologii diakonátu, začíná zasazením celé problematiky do širší ekleziologické perspektivy. Poté se pozornost zaměřuje na zásadní otázku po specifické identitě jáhna, přičemž je dáno slovo také různým autorům počínaje obdobím těsně před Druhým vatikánským koncilem (K. Rahner, A. Kerkvooorde) až po dnešek (A. Borrás, P. M. Zulehner). V samostatných kapitolách jsou pojednána některá „ožehavá témata“ teologie diakonátu (např. svátostnost, nesmazatelný charakter, účast jáhna na kněžství, jeho vztah k ostatním službám v církvi, atd.) a v závěru druhého oddílu je řeč ještě o vlivu obnovy diakonátu na teologii církevního úřadu jako takového a na vnitřní architekturu církve.

Třetí, poslední oddíl celé práce je věnován spiritualitě. Po krátkém úvodu na téma spirituality svátosti svěcení se zaostřuje na otázku po specifickém ražení spirituality trvalého jáhenství. Promlouvají zde opět teologové doby předkoncilní (J. Lécuyer, K. Rahner) i teologové našich dnů (P. M. Zulehner) a je zde snaha zasadit spiritualitu diakonátu do kontextu proudů a perspektiv současné spirituality. Samozřejmě není možné se vyhnout problematice spojení se spiritualitou manželství.

Velmi důležitá je ovšem, jak již bylo naznačeno, kapitola o povolání k diakonátu. Tato oblast je totiž velmi specifická, zejména požadavek „zralejšího věku“ pro kandidáty jáhenství sebou nese řadu praktických otázek ohledně způsobu rozlišení a prožívání různých fází na osobní duchovní cestě tohoto povolání.

Práce obsahuje také tři přílohy. První z nich nese název „Právní úprava jáhenské služby“, a mapuje situaci zejména na základě kodexu kanonického práva CIC 1983 a dokumentů o diakonátu vydaných římskými kongregacemi v roce 1998. Na závěr přináší porovnání se situací podle kodexu z roku 1917.

Druhá příloha „Diakonát a liturgie“ přináší kromě několika teologických úvah zejména živé svědectví liturgie jáhenského svěcení (především církvi křesťanského Východu). Tento

poklad modliteb a obřadů může v některých případech hovořit výmluvně o spiritualitě i teologii diakonátu (*lex orandi – lex credendi*).

Tématem třetí přílohy jsou stručné dějiny jáhenek.

Pokud bychom chtěli shrnout přínos reflexe posledních desetiletí na poli našeho tématu, zdá se, že již postupně vykrytalizovaly některé základní body, kterých je třeba se držet. Představa o podstatě jáhenství dostává jasnější kontury.

Z pohledu na dějiny diakonátu a také na základě hledání teologické identity a specifické spirituality této církevní služby vyplývají jako podstatné tyto opěrné body:

1. První bod se týká vůbec samotného přístupu k této otázce, tedy k otázce po významu obnoveného diakonátu pro církev dnes. Jestliže diakonát je od počátku součástí trojjediného církevního úřadu a má svátostnou povahu, znamená to, že jeho význam je teologický a je třeba tento význam „pokorně očekávat“, nikoli posuzovat účinnost služby pouze z pohledu utilitaristické logiky (nejasné hranice mezi pravomocemi laiků a hierarchie spíše dosvědčují jednotu Božího lidu a úřadu, který stojí v jeho službě). Výrazem „pokorně očekávat“ je míněn ten fakt, že jakékoli církevní zřízení, které je *ius divinum* znamená přeci především dar, tedy jedná se v zásadě o směr od Boha k nám. Dar není ze své povahy něčím, co je předem zcela vypočitatelné. Obdarovaný si nemůže zpravidla předem určovat, co má nebo nemá dostat. To platí vlastně u všech svátostí – to podstatné jakoby víme, ale nikdy nemůžeme předem vyloučit, jakých milostí se nám dostane. Diakonát byl tedy uveden znovu do života na základě konkrétních dějinných okolností, které je zřejmě třeba považovat za znamení času (uvádí se také určité pastorálně-teologické důvody pro svátostné udílení této služby: větší vážnost u věřících, zdůraznění významu této služby, přitažlivost, nedostatek kněží, nové společenské a kulturní potřeby, na které nestačí kněží ani aktivity laiků, apoštolát), ale z jeho svátostné povahy vyplývá, že adekvátním postojem je otevřenost vůči významu, který zřejmě bude překračovat tento obzor.

2. Dalším výsostně důležitým bodem je nutnost neztratit ze zřetele jádro samotné křesťanské víry. Proto je důležité zasazení do ekleziologické a potažmo co nejširší teologické perspektivy (viděli jsme také, že začátek úpadku diakonátu splývá s určitou ekleziologickou krizí – s postupujícím přerodem „církev vyznavačů“ v „církev mas“ a s nástupem „křesťanstva“, v jehož rámci se vytváří privilegované třídy a pozornost se postupně soustřeďuje na duchovní moc). Jak už bylo mnohokrát potvrzeno, ekleziologie, která se

nejlépe snoubí s institucí diakonátu v církvi, je ekleziologie *communio*, jejímž základem je obraz církve jako ikony Trojice, společenství s Bohem i s bratřími, jednota v mnohosti jako účast na trojičním životě lásky. Takový pohled na úřad, který by jej chápal pouze jako reprezentaci Krista by mohl být jednostranný a musí být doplněn pohledem na úřad jako reprezentaci církve (ekleziálně-pneumatologický aspekt). Tyto dva jsou navzájem dialekticky přiřazeny a nachází jednotu pouze v trinitárním pohledu na dílo spásy. Gisbert Greshake říká, že také o církevním úřadu platí Hegelovo slovo: Pravda je pouze v „Celku“.

Jestliže trojí úřad v církvi – episkopát, presbyterát a diakonát – je ustanoven samotným Pánem, pak není možné, aby se v něm nějakým způsobem neodráželo tajemství Nejsvětější Trojice, tak jako ostatně v celé církvi. Spása, kterou Pán Ježíš přináší, je účast stvoření (zejména člověka) na společenství lásky Otce, Syna, Ducha svatého. To je cíl celé ekonomie spásy, totiž návrat stvoření a člověka k trojjedinému Bohu, od něhož vyšly. Proto akt založení církve, pro spásu tak rozhodující, nemohl zůstat nepoznamenán touto skutečností. Pán přinesl na zemi život Trojice a chce jej skrze církve zvěstovat a ukázat všem lidem. Vztahy v církvi, vztahy mezi úřady biskupa, kněze a diakona by měly v dobrém smyslu slova vyvádět z míry ty, kdo jsou zvyklí pouze na vztahy v lidské společnosti. V praxi skutečně římské dokumenty varují před postojem vnímání biskupa jako zaměstnavatele a jáhenské služby jako podřízené činnosti v profánním smyslu.

Ovšem tak jako Otec je „počátek bez počátku“, má v biskupovi počátek kněžství i služba (*sacerdotium et ministerium*). Dynamické a více křesťanské chápání *Nebeské hierarchie* Pseudo-Dionýzia Areopagity ukazuje, že nemá jít o prosté pasivní podřízení se nižších členů vyšším. Jedná se totiž spíše o *Thearchii* prodlouženou na rovinu stvoření, kdy každý člen hierarchie realizuje sám sebe nejvíce tím, že všechny dary, které od Boha přijal předává dál a to tak, že jeho prostřednictvím se téměř ztrácí. Každý člen v hierarchii má tedy s Bohem vztah „zprostředkované bezprostřednosti“. Jsme tedy opět přivedeni k tajemství Trojice, kterému odpovídá spíše triangulární model vztahů biskup – kněz – diakon, tedy kněžství a jáhenství jako dva odlišné způsoby účasti na poslání biskupa. Není možné ani jeden z těchto dvou aspektů zanedbat, aniž by utrpěla pravá tvářnost církve. Společně biskup, kněží a jáhnové jsou nositeli jedné a téže svátosti ordinace, v jejich vlastní specifčnosti a komplementárnosti. Svátost připodobňuje každého Kristu *podle jednoho* z mnoha hledisek jeho pozemského a věčného poslání. Skutečnost, že by se žádný ze stupňů nemohl obejít bez ostatních dvou znamená, že pouze společně představují Krista, jediného velekněze.

Nesmíme opomenout ale ani ostatní přístupy k tajemství církve, neboť jen tak se vyhneme jednostranným pohledům. Právě služba diakona se ukazuje jako činitel korigující tendenci

upadnout do různých extremismů. Ekleziologie Druhého vatikánského koncilu opět odkryla všechny rozměry tajemství církve a diakonát se v rámci této ekleziologie jeví jako důležitý prvek v jeho vyjádření a uskutečnění. Dá se říci, že Druhý vatikánský koncil dal odpověď na otázku o povaze obnoveného diakonátu především implicitně ve své ekleziologii. Tím vlastně otevřel cestu, aby specifikum diakonátu bylo v církvi prožíváno, nacházeno a teologicky reflektováno.

3. Diakonie je podstatnou dimenzí křesťanské existence i jednání a také úkolů, struktury a funkce církve jako celku. Jejím kořenem je láska Boha k člověku a významná je pro ní jednota lásky k Bohu a k bližnímu, bratrské služby a bohoslužby. Nesmí dojít k tragickému rozdělení církevního života na zbožnost a diakonii. Mystika a politika je svázána, jako láska k Bohu a k bližnímu. Jinak by diakonie duchovně vykrvácela a zbožnost by ztratila diakonickou sílu. Aby se nezapomnělo na to, že Slovo se stalo opravdu tělem (nejen slovem), můžeme s trochou nadsázky říci, že koncil nemohl udělat nic příhodnějšího než obnovit v církvi diakonát. Církev se totiž nemůže úplně zříci zodpovědnosti za to, jestli člověk selže ve svém přijetí slova Božího, jak se domnívaly některé proudy teologie slova. Musí mu jej hlásat nikoli pouze s vytrvalostí, ale i přesvědčivě, což může znamenat právě osvědčení skrze skutky lásky. Bůh vysvobozuje člověka z Egypta, aby mu později nabídl věci vyšší – Smlouvu. A podobně je tomu u diakonátu: Nejprve spása podle člověka a pak spása podle Boha. Ježíšova láska přeměňuje něco, co je jen lidské jako projev solidarity, v to, co již je z Boha.

4. Dále je důležité vnímat těsný vztah církevní služby a místní církve. Tento vztah dlouho nebyl tak zřetelný, protože veškerá pozornost se zaměřila na vztah „služba a eucharistie“.

Pouto mezi biskupem a místní církví je konstitutivní pro všechny úvahy o službě biskupa a tím i o presbyterátu a diakonátu, které participují na svátostnosti *ordo*. Ve světle tohoto vztahu mezi službou a komunitou je právě různost služeb v místní církvi chápána jako celek toho poslání, které je právě místní církvi povolána vykonávat a žít. Skrze přílišné zdůrazňování moci *ordo* byla vyprázdněna svátostná dimenze církve jako takové ve prospěch jednotlivých svátostí církve, hlavně eucharistie a s ní spojeného kněžství.

Ukazuje se, že přetrvávání distinkce mezi *ordo* a jurisdikcí a teologie služby zakládající se na moci nad svátostmi jsou největšími překážkami teologie diakonátu, která respektuje jednotu svátosti svěcení a zakotvení služeb *v církvi a pro* místní církvi.

Pravá jáhenská služba proto bude vycházet ze základních společenství. V bezejmenných a příliš centralizovaných společenstvích není prostor pro službu a pro její podporování. Panuje všeobecné mínění, že další rozvoj služby diakona je třeba promýšlet v sepetí s konkrétními potřebami křesťanské komunity, jeho identita by se měla vynořit uvnitř jednotlivých služeb.

Na tomto místě bychom měli možná zmínit také nutnost vědomí začlenění do sboru jáhnů, kterou jsme vícekrát zdůraznili. Ale skutečnost sboru jáhnů jako kolektivu zakotveného v přijetí svátosti sboru není ještě příliš rozvinutým tématem v římském magisteriu. Jeho teologie v římských dokumentech nepřijala dosud naplno to, co se uplatnilo v kolegiální biskupů a v revalorizaci presbyterátu, totiž skutečnost integrace do sboru věřících, kteří nesou solidárně službu, pro kterou byli ordinováni.

5. Není možné vnímat diakonát jako náhradu za kněžství presbyterů. Tato tendence, jakoby setrvačností se obrátit k jáhnům a odložit tak odvážné volby, které se vnucují zde byla a je, to již dobře víme.

Zatímco kněžství symbolizuje společenství církve, které Kristus již definitivně shromáždil na základě velikonočního tajemství, diakonát je také připomínkou toho, že toto shromažďování křesťanské komunity ještě není u konce, ještě mnoho bratří a sester Kristových trpí fyzicky i duchovně někde venku. Jáhni mohou v této perspektivě tedy jakoby „vyrušovat“, „táhnou“ církev mimo sebe, svým způsobem církev uvádějí do „stavu misie“.

Je nepopíratelným faktem, že existence trvalého diakonátu pomáhá usměrňovat zaměření veškeré pozornosti na presbyterát jako by se celá apoštolská služba realizovala výhradně ve služebném kněžství. Tak by měl být diakonát klíčem k obnově služby v církvi. Nebezpečí novosti diakonátu je ovšem v tom, že nebude poznán ve své originalitě. Sami jáhnové vnímají a vyjadřují svou identitu odlišnou od identity presbyterů: služebník lidí v nouzi, znamení solidarity Boha s člověkem a most mezi těmi kdo jsou daleko a církvi.

6. Specifičnost jáhenské služby do značné míry spočívá v osobním *esse* diakona, tedy na rovině bytí. To, čím jsou, představuje originalitu toho, co konají. Také pravé Kristovo kněžství se zakládá na „osobě“ nikoli na jejím díle, které dostává pravý význam teprve na základě osoby. Význam diakonátu je do značné míry dán tím, že určitým způsobem integruje různé stránky života z evangelia a tímto spojením symbolizuje pravou povahu církve, dává jí věrohodnost. Aby církev, která hlásá radostnou zvěst, byla skutečnou svátostí, musí jednak odpovídajícím způsobem prokazovat slova hlásání i svou viditelnou podobu

jako věrohodnou pro svět – to je rozměr služby, diakonie – a jednak by tyto dimenze měly být pokud možno co nejvíce integrovány – a to se v případě diakona realizuje přímo v jednotě jeho osoby. Je svazkem živé jednoty mezi každodenním křesťanským životem a svátostným životem, mezi činnou láskou a oltářem. Právě prostřednictvím služby liturgie, hlásání a diakonie mají šanci přivést do vědomí věřících spojení víry s životem.

Pro plodnost jejich služby, kterou vykonávají v běžných podmínkách života lidí, bude významným bodem svědectví života a koherence celé jejich existence. Nesmí se oddělovat skutečnost a její vyjádření, křesťanská láska a svátosti – tedy to, co by mělo být jednotné, aby se neoslabila základní svátostná povaha křesťanství, církve nebo křesťanského kněžství jako služby budování Kristova Těla a pokračování v jeho výkupném díle.

Tato potřeba reprezentace jednoty hlásání a služby je zvláště důležitá v moderní společnosti. Pouze tam, kde byla zrušena distinkce mezi církví a společností, ztratila se myšlenka církve jako svátosti. Proto snad potřeba diakonátu není na první pohled tak zřetelná v zemích s většinovým tradičním katolicismem. Ovšem často právě tam je potřeba „diakonizace“ církve vnitřním požadavkem zjevení její pravé tváře. Milost diakonátu – to je služba bratřím, díky níž je zřejmé, že eucharistie je slavena v pravdě.

Sem patří také téma symbolického chápání služby. Komplementárnost úřadů se neuskutečňuje na úrovni striktního a výlučného rozdělení práce, ale na úrovni symbolické, svátostné „reprezentace“. Vztah mezi některými (služebníci) a celkem věřících dovoluje církvi držet pohromadě (*synballein*).

Pro symboliku jáhenské služby má význam také závazek stability životního stavu.

7. Často se hovoří o tom, že je nutné, aby církve dokázala být také blízko dnešnímu člověku a světu. Jáhni mají být takovou blízkou tváří církve. Jejich místo by nemělo přechýlávat, ono je charakterizováno především bratrstvím a pokorou, přátelstvím a pohostinností. Jáhni vtělují péči církve sloužící a chudé. Nestačí jen někomu něco dát a přitom mu zůstat cizí, to není křesťanská služba, ale jde o překonání cizoty, o sdílení.

Jeden z impulzů obnovení diakonátu spočívá opravdu v lepším promyšlení vztahu církve a světa. Přítomnost diakonátu v církvi nám připomíná, že neodpovídá křesťanství hodnotit vztah světa a Božího království jako naprostou diskontinuitu. To je ale skutečnost natolik komplexní, natolik náročná, že je nejspíš opravdu moudré mít pro takovou službu zvláštní „úřad“ a svěřit jej mužům, kteří již nějakým způsobem jsou takto blízcí různým oblastem života a mohou přispívat k jejich evangelizaci.

Reaktivace diakonátu v některých zemích skutečně posloužila ke zjevení misionářské vůle a k podpoře inkulturace víry pomocí kapitálu zkušenosti jáhnů, který představuje život manželství a rodiny, jejich profesionální zapojení, jiné způsoby angažování a společenské vztahy, které to sebou přináší.

Zdá se, že Kristem ustanovený zprostředkující úřad diákona je vhodný také k tomu, aby čelil nebezpečí rozštěpení na společenské třídy a rozkolu mezi posvátným a profánním (tak jako u židovského a pohanského kněžství) a uskutečňoval vykoupení světa harmonickým způsobem. Přináší modifikaci obvyklého kanonického stavu statutu kléru vzhledem k církevním zvykostem způsobu vykonávání povolání, možnostem jejich angažovanosti v politice a odborech, v otázce volby manželství a celibátu. Jáhenská služba se tak jeví jako snadno dostupný opěrný bod pro laiky, protože je konána způsobem, který je jim velmi blízký. Diákon zjevně osvědčuje před církví, že všichni křesťané jsou „ve službě“, že všichni mají důležitý úřad, který je třeba zastávat, třebaže jsou plně ponořeni do skutečnosti tohoto světa.

Pro pochopení identity diakonátu se ukazuje jako nezbytná eschatologická perspektiva života křesťana a života církve. Podle průzkumu je u jáhnů obecně velká otevřenost pro eschatologickou dimenzi víry. Křesťanství je nadějí pro člověka a celý jeho svět. Proto diakonát dosvědčuje péči církve o celkovou spásu včetně její materiální dimenze.

V úkolech, které jsou jim přiděleny nebo službách, které jsou jim svěřeny, nám jáhni připomínají, že skutečný prostor misie církve není nějaký dílčí prostor, ale samotný prostor celého světa lidí, kterému Kristus přišel sloužit. Proto také může diakonát nabývat různých podob. Snadno se přizpůsobí okolnostem a stává se tak velmi „polymorfní“ skutečností. Někteří dokonce zastávají názor, že kdyby se vytvořil příliš detailní profil diakonátu, mohlo by to spíše rušit jeho další vývoj.

Vždy ale musí být zřejmé, že pramenem této lásky a této služby je eucharistie. Z toho ovšem vyplývá další základní opěrný bod:

8. Jáhenství není myslitelné bez vztahu ke službě eucharistii. Znamení evangelní lásky nemůže být redukováno na kategorie čisté solidarity, ale musí být vnímáno jako koherentní důsledek eucharistického tajemství. Pohled na bližního nesmí ztratit pohled na Boha.

Eucharistie v sobě snoubí kněžský a služební ráz. Skrze eucharistii je dána jednota tak rozličných úkolů diákona. Proto eucharistie ve službě diákona má také význam sjednocení a společné identity všech „typů“ jáhenství.

Ukazuje se zde v praxi tento princip: Z blízkosti Bohu plyne blízkost člověku, ze spirituality vyplývá sociální jednání, z mystiky politika.

9. Neměli bychom pominout ani přínos ekumenický. Obnova diakonátu vykonávaného trvale navrácí znovu katolické církvi plnou rozličnost ordinovaných služeb zachovanou v pravoslavné církvi a ve starých církvích Východu. Také v pojetí některých protestantů by měli jáhnové bdít nad diakonálním vědomím komunity.

10. Pokud se týká spirituality diakonátu, je to oblast, kde můžeme výrazně vnímat určitou novost a proto snad také některé nedostatečně zodpovězené otázky a nedořešené úkoly.

Rožměr služby nemůžė být v řádném řpřípáde řjediným nositelem spirituality řáhnu. Je to esenciální složka, ale ne výlučná. Spiritualita řáhna je komplikovanější, než spiritualita kněze nebo laika. Jeho spiritualita musí totiž řjednocoat mnohé aspekty. Jeho specifická spiritualita se odvozuje řjednak z ontologického vztahu ke Kristu Služebníkú – téma *configuratio* je tedy tématem spirituality (Nesmíme jej ale redukovat na pouhou podobnost. To by se rovnalo řpřilíšnému zdůraznění rožměru kristologického na úkor pneumatologického a znamenalo by to také neúměrné zatížení individua morálním exemplarismem v duchu nezdravého sakramentalismu. Pokud uvážíme církevní charakter povolání k diakonátu, jeho osobní integraci skrze řáhna, stabilitu stavu a věrnost ve službě, řpřínos manřelského řivota – to jsou skutečnosti, které nám řpřipomínají, ře duchovní zkušenosť řáhnu se rozvíjí řprávě také v této perspektivě pneumatologické a církevní. Když si to uvědomíme, vyhne se nebezpečí upadnout v řpřípáde diakonátu do perspektivy řpřilíš výlučně christologické kněžské spirituality posledních staletí).

Dále se řáhenská spiritualita odvozuje ze svátostného vztahu k biskupovi, kolegiálního vztahu k presbyteriu, služebného vztahu ke společenství a v řpřípáde řženatého řáhna ze vztahu manřelského a otcovsko-synovského ke své rodině jako domácí církvi. Zde musí být řpřikládán mimořádný význam souladu mezi svátostí svěcení a svátostí manřelství, mezi řáhenskou spiritualitou a spiritualitou manřelství – láska řženatého řáhna k jeho manželce a řdětem je vždy na řprvním místě jeho služby lásky. Musí se také řpředejít mylnému řchápání, ře řpřijetím diakonátu se uděluje něco víc k svátostí manřelství v tom smyslu, ře by dvojice našla teprve v ordinaci dovršení svého manřelského povolání.

Řáhen bude tedy zakládat svou osobní spiritualitu na pastýřské službě a řdotvoří ji řdalšími specifiky, zejména pastoračními úkoly a řivotním stavem. Řzáleží na potřebách misie v řdaném

místě, ale také na osobních dějinách jednotlivce, jaká dominantní zbarvení spirituality se vynoří ve vykonávání jeho služby.

Spiritualita jáhna „samaritána“ je dána právě osobní zkušeností, kdy mu bylo pomoheno v jeho vlastních osobních ranách. Jeho spiritualita vyplývá z odhalení lásky Boží. Tato spiritualita jáhna samaritána předpokládá schopnost naslouchání, taktu, jemnosti, pozornosti a blízkosti lidem, ale také duchovní zralosti poznamenané silným vědomím Boží aktivity ve vlastním životě.

Spiritualita jáhna „proroka“ je spiritualitou přítomnosti, soudružství, jako to vidíme u Ježíše na cestě do Emauz (Lk 24,15–35). Vyplývá z odhalení Božího příslibu v srdci našich dějin, který je otevírá pro naplnění. Ve stopách proroků Starého zákona jsou svědky Božími, strážci jeho příchodu, aby ohlašovali zlo a hřích, ale také naplnění příslibů. Aby byl přesvědčivý, musí sám bojovat proti velkým pokušením, které hlásá: Vlastnění dober s iluzí jistoty (mít), hledání moci jako zcela iluzorní nadvlády nad událostmi a osobami (moci), narcistické oslavování sebe s nebezpečím arogance a pýchy (něco znamenat).

Spiritualita jáhna „pastýře“ tryská ze zkušenosti učedníka, který se vydal na cestu následování (*sequela Christi*). Vyplývá z existenciálního objevu, že Ježíš Kristus je učitel a Pán, který volá k následování v důvěře a věrnosti. Jáhen pastýř má jasné vědomí moci Boží aktivity, zná moc hořčičného zrnka (Mt 13,31-32), protože má zkušenost v srdci vlastního života a ve vykonávání své služby, zná moc Božího slova, ale také ví, že Bůh nejedná bez nás a že počítá s naší svobodou a spoluprací.

Tyto profily jsou určeny osobností jáhnů, jejich charismaty, jejich osobními cestami, jejich duchovní citlivostí, jejich teologickými a pastoračními tendencemi atd. Na základě různosti potřeb, míst nasazení, úkolů a osobností dotýčných se před námi otevírá celý vějíř způsobů povolání, realizací diakonátu a relativně odlišných jáhenských spiritualit.

Zajímavé otázky ovšem nabízí téma povolání k diakonátu a přístupu k této službě. Jako vnitřní volání, předpokládá povolání základní disponovatelnost vzhledem k vůli Boží, která nemůže být poznána, leč v církvi. Povolání je totiž komplexní skutečností, kdy jednotlivec jednak zakouší naléhavé volání Boží ve svém srdci a jednak vnímá potřeby církve, které se mu stávají objektivním potvrzením autentičnosti subjektivního prožitku povolání. A platí to také naopak, jestliže někdo vnímá naléhavé potřeby místní církve, měl by zaslechnout také Pánův hlas v tom nevýslovném dialogu lásky. Toto povolání bude vždy také osobní. Boží povolání nelze vysvětlit jako výzvu ze strany komunity, kterou pak dotýčný pouze vnějším způsobem interpretuje jako povolání ze strany Boha. Svěcení je přeci možné udělit pouze tomu, pro nějž je toto povolání vlastním existenciálním strukturním principem života.

Ale právě protože na jáhna může být vysvěcen pouze ten, pro koho je tato apoštolská služba povoláním v metafyzicko-teologickém smyslu, je zde otázka, jak má kandidát prožívat a duchovně uchopit etapu začlenění se do své role ve světě, do svého občanského povolání. Skutečnost, že jsou svěcení muži „pokročilejšího věku“ je totiž zdůvodněna záměrem, že církev si přeje mít v jáhenství určitý prvek začlenění a těsnějšího propojení hierarchického církevního úřadu s životem laiků v tomto světě. Aby se kandidát začlenil, potřebuje tedy ještě před přijetím svěcení k tomuto úkolu určitý čas (řádově několik let). Toto období je právě zajímavé z hlediska spirituality, neboť takový křesťan volí určité civilní povolání, které ale není jeho vlastním povoláním v tom metafyzicko-teologickém smyslu, o kterém hovořil Karl Rahner. Zde je tedy možná ze strany církve určitý dluh vůči takovým mužům. Je totiž třeba nabídnout již v tomto období zvláštního „mezičasu“ určité povzbuzení, někdy oporu nebo možná již nějaký způsob formace.

11. Objevuje se skutečně naléhavá potřeba ukázat mladým lidem ve farnostech reálnou možnost povolání k jáhenství. Někteří mladí lidé by se mohli rozhodnout lehkovážně pro kněžství, protože si myslí, že je to jediná služba v církvi, jediná její forma. Pokud totiž nějaký mladý muž cítí touhu věnovat se službě v církvi, myslí automaticky (a možná, že v některých případech k tomu právě není povolán) jediné na kněžství. Pokud by byla jasnější perspektiva této různorodosti církevní služby, pak by se možná rodily také kvalitnější kněžské osobnosti, které by plně svobodně volily celibátní formu života .

12. Podmínky pro přijetí a podmínky samotné formace jsou klíčovým parametrem pro expanzi trvalého diakonátu. Měly by se podobat co možná nejméně tomu, co se požaduje od kandidáta kněžství, neboť diakonát přestává být chápán jako etapa přípravy ke kněžství. Hlavním kritériem by se měla zcela přednostně stát křesťanská pevnost, lidské zkušenosti a stabilita rodinného a osobního života. Disciplína katolické církve chce *a priori* zajistit nikoli dokonalé nadání, kvalifikaci, ale dostatečnou schopnost přijmout závazek, plnit jej před ostatními a držet se ho.

S potěšením můžeme pozorovat, že to, čeho jsme svědky v teologii (mám na mysli stále jasnější vědomí teologické originality diakonátu a nemožnosti pojímat jej jako náhražku za službu kněží) dopřává Duch svatý také jednotlivým jáhnům na rovině jejich osobní zkušenosti: Totiž často také ti, kteří to takto původně chápali a zvolili jáhenství jako alternativu v minulosti zamýšleného kněžství se v průběhu času poměrně ochotně ztotožňují s diakonickým rozměrem své služby.

Seznam pramenů a literatury

1. AUER J., RATZINGER J.: *Kleine Katholische Dogmatik*, Band 8, Die Kirche, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1983.
2. ALBERIGO G.: *Storia del Concilio Vaticano II*, Volume 4, Bologna: Società editrice il Mulino, 2001.
3. AMANIEU A.: „Archidiacre“, in: *Dictionnaire de droit canonique* vol. 1, Paris: Letouzey et Ané, 1935, col. 948-1004.
4. ANDREU M.: „La carrière ecclésiastique des papes et les documents liturgiques du Moyen Âge“, in: *Revue des science religieuses* (Strasbourg) 21, 3-4 (mai-oct. 1947).
5. BAILLARGEON G.: *Projet diaconal et vocation au ministere: l'expérience du Québec*, in: ROUTHIER G, VILLERMIN L. (dir.): *Nouveaux apprentissages pour l'Église. Mélanges en l'honneur de Hervé Legrand o.p.*, Paris: Cerf, 2006.
6. BARDY G.: „Diacre. II. À l'époque patristique“, in: *Catholicisme*, vol. 3, Paris: Letouzey et Ané, 1952, col. 729.
7. BARNETT J. M.: *The Diaconate. A full and equal Order*, Halley Forge (Pennsylvania): Trinity Press International, 1995.
8. BERNARD A. M.: *Tenedecias dominantes de la espiritualidad contemporanea*, in: *Concilium* 9 (1965).
9. BEYER J.: *Les instituts séculiers*, Brügge, 1954.
10. BORRAS A., POTTIER B.: *La grâce du diaconat, Questions actuelles autour du diaconat latin*, Bruxelles: Éditions Lessius, 1998.
11. BORRAS A. (dir.): *Des laïcs en responsabilité pastorale? Accueillir de nouveaux ministères*, Paris: Cerf, 1998.
12. BORRAS A.: *Le diaconat dans le Code de 1983*, in: HAQUIN A., WEBER Ph. (éd.): *Les diacres au XXI. siècle*, Bruxelles – Montréal – Paris: Lumen vitae – Novalis – Cerf – Labor et Fides, 1997, *Les effets canoniques de l'ordination diaconale*, in: *RTL*, 28, 1997.
13. BORRAS A.: *Les communautés paroissiale. Droit canonique et perspectives pastorales*, Paris: Cerf, 1996.
14. BORRAS A.: *Le diaconat au risque de sa nouveauté*, Bruxelles: Éditions Lessius, 2007.

15. BORRAS A.: „Les effets canoniques de l’ordination diaconale“, in: *Revue théologique de Louvain* 28 (1997).
16. BORRAS A.: Les équipes pastorales de paroisse. Le défi du travail en équipe et l’enjeu d’une nouvelle gouvernance, in: *Transversalités*, 101, 2007.
17. BORRAS A.: Le remodelage paroissial: un impératif canonique et une nécessité pastorale, in: ROTHIER G., BORRAS A., (éd.): *Paroisses et ministère. Métamorphoses du paysage paroissial et avenue de la mission*, Montréal: Médiaspaul, 2001.
18. BOUYER L.: *Die Kirche, Selbstdeutung und Theologie*, Leipzig: St. Benno - Verlag GmbH, 1983.
19. BRIDEL Cl.: *Aux seuils de l’espérance. Le diaconat en notre temps*. Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1971.
20. BRUDERS H.: *Verfassung der Kirche von den ersten Jahrzehnten der apostolischen Wirksamkeit an bis zum Jahre 175 n. Chr.*, Mainz, 1904.
21. CAGNY O.: Le diacre dans la liturgie romaine: serviteur de l’évêque, serviteur du peuple chrétien, *Communio*, 26/2, 2001.
22. CANCOUËT M., VIOLLE B.: *Les diacres*, Paris: Desclée, 1990.
23. CLÉMENT R.: Der Diakon in den orthodoxen und unierten Kirchen des Ostens in der Gegenwart, in: RAHNER, VORGRIMLER: *Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates*, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
24. COLLINS J.N.: *Diakonia: Re-Interpreting the Ancient Sources*, New York-Oxford: Oxford University Press, 1990.
25. COLSON J.: Diakon und Bischof in den ersten drei Jahrhunderten der Kirche, in: RAHNER, VORGRIMLER: *Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates*, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
26. COLSON J.: *La fonction diaconale aux origines de l’Église*, Brügge, 1960.
27. Conférence des évêques de France, *Des temps nouveaux pour l’Évangile. Assemblée plénière de Lourdes 2000*, Paris: Bayard Centurion- Fleurus – Mame – Cerf (coll. Documents d’Église), 2001.
28. CONGAR Y.: *The Church: People of God*, in: *Concilium* 1, Glen Rock, N.J.: Paulist Press, 1965.
29. CONGAR Y.: *Esquisses du mystère de l’Église*, Paris: Cerf, 1966.
30. CONGAR Y.: Le diaconat dans la théologie des ministères, in: WINNINGER Paul, CONGAR Y.: *Le diacre dans l’Église et le monde d’aujourd’hui*, Paris: Cerf, 1966.
31. CONGAR Y.: *Cette église que j’aime*, Paris: Cerf, 1968.

32. CONGAR Y.: L'Église de S. Augustin à l'époque moderne, Paris: Cerf, 1970.
33. CONGAR Y.: Mon cheminement dans la théologie des ministères, in: Ministères et communion ecclésiale, Paris: Cerf, 1971.
34. CONGAR Y.: Situation und Aufgabe der Theologie heute, Paderborn: Schöningh, 1971.
35. CONGAR Y.: Église et papauté, Paris: Cerf, 2002.
36. CONGAR Y.: Za církev sloužící a chudou, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995.
37. CNUUDE M: Bibliographie. „Bulletin de théologie du diaconat“, in: Le Maison- Dieu 96 (1968).
38. CROCE W.: Aus der Geschichte des Diakonates, in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
39. CROCE W.: Histoire du diaconat, in: WINNINGER P., CONGAR Y. (ed.): Le diacre dans l'Église et le monde d'aujourd'hui, Paris: Cerf, 1966.
40. CROUZEL H.: „Le célibat et la continence ecclésiastique dans l'Église primitif: leurs motivations in: Sacerdoce et célibat. Études historiques et théologiques, publiées par COPPENS J.: *BETL* 28, Gembloux-Louvain: Duculot-Peeters, 1971.
41. CUSKELLY E. J.: Současná spiritualita, Duchovní život z hlediska moderní psychologie, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.
42. CYPRIÁN: Correspondance, dopis 3, III 1, trad. Bayard, Paris: Budé, 1925, svazek I.
43. CYPRIÁN: De Oratione Dominica 23, PL 4.
44. DASSMANN E.: Ämter und Dienste in der frühchristlichen Gemeinden, Bonn: Hereditas, 1994.
45. DE AMORIM R. G.: Angemessenheit und Möglichkeit der Erneuerung des Diakonates in Portugal, in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
46. DE CLERCK P.: Des laïcs ministres des sacrements?, in: La Maison-Dieu 194 (1993/2).
47. DE CLERCK P.: „Ordination. Ordre“, in: Catholicisme 10.
48. DE FIORES S., GOFFI T.: Slovník spirituality, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
49. De HANEBERG: Canones Hippolyti, München, 1870.
50. DELANNOY J.-P.: Être diacre permanent mariée, in: Christus, 140, 1988.

51. DELHAYE Ph.: „Les origines du célibat ecclésiastique d'après un ouvrage récent“, in: *RTL 1* (1970).
52. DENIAU F.: Mille diacres en France, in: *Études* 383 (1995).
53. DENIAU F.: Le diaconat à la lumière des trois „fonctions“ du Christ et de l'Église selon Vatican II, in: HAQUIN A., WEBER P. (ed.): *Diaconat XXIe siècle*, Bruxelles: Lumen Vitae-Novalis-Cerf-Labor et Fides, 1997.
54. DENIS H.: „Le diaconat dans le hierarchie“, in: WINNINGER P. a CONGAR Y. (dir.): *Le diacre dans l'Église et le monde d'aujourd'hui*, Paris: Cerf, 1966, coll. „Unam sanctam“, č. 59.
55. DEPOORTERE K.: Typologie van het permanente diaconaat: een kleurenpalet, in: VAN DER VLOET J., VANDEBROEK R. (éd.) *Het permanent diaconaat op zoek naar zichzelf*.
56. DESJONQUÈRES A.: Où en est le diaconat en France?
57. DIBOUT C. a FAIVRE A.: „Les diacres de la première Église“, in: *Notre histoire* 136 (1996).
58. DIVOUR C., FAIVRE A.: V^e–XXe siècle. Les diacres meurent et ressuscitent, in: *Notre histoire* 137 (1996).
59. DOENS I.: Die Weiheriten des Diakons in den nichtbyzantinischen Ostkirchen, in RAHNER, VORGRIMLER: *Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates*, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
60. DOIGNY-DONRARDY M.: Jáhen a jeho žena, in: *Služba trvalých jáhnů II*, Praha: Pastorační středisko, 1998.
61. DOLISTA J.: O podstatě kněžské služby, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
62. DOLISTA J.: *Perspektivy církve. Vybrané kapitoly z eklesiologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
63. DOMAGALSKI B.: „Römische Diakone im 4. Jahrhundert – Zum Verhältnis von Bischof, Diakon und Presbyter“, in: PLÖGER J.G. a WEBER H.J.: *Der Diakon. Wiederentdeckung und Erneuerung seines Dienstes*, Freiburg-Basel-Wien: Herder, 1981.
64. DORÉ J.: Les diacres dans l'Église, in: *Communio* 21/6 (1996).
65. DULLES A.: *Models of the Church*, New York, Garden City: Image Books, A Division of Doubleday & Company Inc, 1974.
66. DUPUY B. D.: *Theologie der kirchlichen Ämter*, Einsiedeln-Zürich-Köln: [...], 1973.

67. DUPUY B. D.: Prophétie et théologie chez Clément d'Alexandrie in: CONGAR Y. (ed.): Service theologique dans l'Eglise, Paris: Les éditions du Cerf, 1974.
68. EVANS M.: Podporovat blízkost, in: Služba trvalých jáhnů II., Praha: Pastorační středisko, 1998.
69. FAIVRE A.: Naissance d'une hierarchie, Paris: Beauchesne, 1977.
70. FAVRE A.: Ordonner la fraternité. Pouvoir d'innover et retour dans l'Église ancienne, Paris: Cerf, 1992.
71. FAIVRE A.: „Servir“: les dérives d'un idéal. D'un ministère concret à une étape ritualisée“, in: HAQUIN A., WEBER Ph. (ed.): Diaconat XXIe siècle, Bruxelles: Lumen Vitae-Novalis-Cerf-Labor et Fides, 1997.
72. FISCHER B.: Esquisse historique sur les ordres mineurs, in: La Maison-Dieu 61 (1960).
73. FLATTEN Heinrich: Der Diakon nach dem heutigen Recht der lateinischen Kirche (CIC/1917), in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo.
74. FLECKENSTEIN H.: Seelsorgische Möglichkeiten des Diakonates in deutschsprachigen Ländern, in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo.
75. FORTE B.: La Chiesa della Trinità. Saggio sul mistero della Chiesa comunione e missione, Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 1995.
76. FUNK F.X.: Die apostolischen Väter, Tübingen, 1901.
77. GANOCZY A.: Calvin et Vatican II, Paris 1968.
78. GARCÍA C.: Teología espiritual contemporánea. Corrientes y perspectivas, Burgos: Monte Carmelo, 2002.
79. GALLAGHER Ch. A. a VANDENBERG T. L.: The celibacy Myth. Loving for Life, Middlegreen: St. Paul Publications, 1987.
80. GATZWEILER K.: Le ministère du diaconat dans le Nouveau Testament, in: HAQUIN A., WEBER Ph. (éd.): Diaconat XXIe siècle.
81. GÄCHTER P.: Petrus und seine Zeit, Innsbruck, 1958.
82. GONNEAUD D.: La sacramentalité du ministère diaconal, in: RTL 36, 2005.
83. GONNEAUD D.: Pour le quarantième anniversaire du rétablissement de l'ordo diaconal: réflexions autour d'une maxime doctrinale“, in: NRT, 126, 2004.
84. GONNEAUD D.: Une lecture du document
85. GRAU A.: Diaconie du Christ, in: Communio 26/2 (2001).
86. GRESHAKE G.: Priestersein, fünfte, erweiterte Auflage, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1991.

87. GRÜN A., MÜLLER W. (dir.): Ce qui rend les hommes malades et ce qui les guérit ... , Paris: Desclée de Brouwer, 2001.
88. GRYSON R.: „Dix ans recherches sur le célibat ecclésiastique“, in: *RTL* 11 (1980).
89. GRYSON R.: „Quels prêtres pour demain?“, in: *Lumen Vitae* 48 (1994).
90. GRYSON R.: Les origines du célibat ecclésiastique du Ier au VIIe siècle, Gembloux, 1970.
91. GY P-M.: „La théologie des prières anciennes pour l’ordination des évêques et des prêtres“, in: *Revue des science philosophiques et théologiques* 58 (1974).
92. HAMMANN G.: L’amour retrouvé. Le ministère de diacre, du christianisme primitif aux réformateurs protestants du XVIe siècle, Paris: Cerf, 1994.
93. HITTORP M.: De Divini catholicae Ecclesiae officiis, Köln, 1568.
94. HORNEF J., WINNINGER P.: Chronique de la restauration du diaconat (1945–1965), in: CONGAR Yves: Le diacre dans l’Église et le monde d’aujourd’hui, Paris: Cerf, 1966.
95. HÜNERMANN: Diakonie als Wesensdimension der Kirche und das Spezifikum des Diakonates, in: *Diaconia* (Dokumentation des internationalen Dokumentationszentrums), 13 (1978).
96. CHARALAMBIDIS S.: Le diaconat, s.l., Mame, coll., „Églises en dialogue“, č. 11, 1969.
97. CHAUVET L.–M.: Le peuple de Dieu et ses ministres. Approche théologique, in: *Prêtres diocésains 1280* (1990).
98. CHIRON J.-F.: Diaconat et ecclésiologie, in: DUMONS B., MOULINET D. (éd.): *Le diaconat permanent*.
99. IDIART: Prêtre païen et prêtre chrétien, in: *Études sur le sacrement de l’ordre*.
100. IRENEJ: *Adv. Haereses*, 3, 24, 1, PG 7.
101. JAN PAVEL II.: Katecheze během generální audience, 20. října 1993 in: *Insegnamenti XVI-2*, 1993.
102. JAN PAVEL II.: Postsynodální adhortace *Pastores dabo vobis* o výchově kněží v současných podmínkách, Praha: Zvon, 1993.
103. JORDAN Th.: Une grace pour l’Église. Liminaire.
104. JOURNEL P.: „Les ministres dans l’assemblée“, in: *La Maison-Dieu* 60 (1959).
105. JOURNET Ch.: *L’Église du Verbe incarné II, Sa structure interne et son unité catholique*, Paris: [...], 1941.
106. KAŇA J.: *Jáhni a my, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství*, 2005.

107. KASPER W.: Co je to církev, in: Křesťanská víra ve světle současné teologie. Obraz dnešní systematické teologie v podání německých a rakouských teologů, Praha: Křesťanská akademie, 1993.
108. KASPER W.: Teologie křesťanského manželství, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.
109. KASPER W.: Trvalý jáhen v ekleziologickém pohledu vzhledem k současným výzvám v církvi a ve společnosti, in: Služba trvalých jáhnů, Sborník I, Praha: Pastorační středisko, 1998.
110. KAŠPARŮ J. M.: Je nám teprve deset, in: Katolický týdeník 9/2000.
111. KERKVOORDE A.: Die Theologie des Diakonates, in: RAHNER K., VORGRIMLER H. (ed.): Diaconia in Christo, Über die Erneuerung des Diakonates, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
112. KLEINHEYER B.: Der Diakonats im Lichte der römische Weiheliturgie, in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo. Über die Erneuerung des Diakonates, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
113. KLIESCH K.: Skutky apoštolů, in: Malý Stuttgartský komentář, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
114. KOHUT V.: Sacramentum ordinis – sborová svátost ke službě, in: Communio, 2/2009, Mezinárodní katolická revue, Trinitas: Svitavy.
115. KONGREGACE PRO KATOLICKOU VÝCHOVU: Ratio fundamentalis institutionis diaconorum permanentium, Città del Vaticano, 1998 (česky: Základní normy pro formaci trvalých jáhnů, Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2002).
116. KONGREGACE PRO KLÉRUS: Directorium pro ministerio et vita diaconorum permanentium, Città del Vaticano, 1998 (česky: Směrnice pro život a službu trvalých jáhnů, Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2002).
117. KOSTER M. D.: Ekklesiologie im Werden, Paderborn: [...], 1940.
118. LAFONT Gh.: Imaginer l'Église catholique, Paris: Cerf, 1995.
119. LANDIER J.: Le „ministère du seuil“, in: Prêtres diocésains, 1340, 1996.
120. LAVERTON J.: Quelques réflexions pour le discernement, in: Jeunes et vocations, 119, 2005.
121. LÉCUYER J.: Der Diakonats nach den kirchlichen Lehräusserungen, in: RAHNER., VORGRIMLER: Diaconia in Christo.
122. LÉCUYER J.: Diaconat, in: Dictionnaire du spiritualité ascétique et mystique, Doctrine et histoire, Paris: Beauchesne, 1932-1995.

123. LE CORRE F.: Le Centre de grafito. Méditations sur la foi et la culture contemporaine, Paris: Bayard.
124. LEDER A.: Die Diakonen der Bischöfe und Presbyter, Stuttgart, 1905.
125. Le diaconat permanent a-t-il vraiment trouvé ses marques dans l'Église? in: DUMONS B., MOULINET D., (éd.): Le diaconat permanent, Relectures et perspectives (préf. Cardinal Ph. Barbarin), Paris: Cerf (coll. Théologies), 2007.
126. LEGRAND H.: „Caractère indélébile et théologie du ministère“, in: Concilium 74 (1972).
127. LEGRAND H.: „La réalisation de l'Église en un lieu“, in: LAURET B. a REFOULÉ Fr.: Initiation à la pratique de la théologie, t. III, Paris: Cerf, 1983.
128. LEGRAND H.: „Le diaconat dans sa relation à la théologie de l'Église et des ministères. Reception et devenir du diaconat depuis Vatican II.“, in: HAQUIN A. a WEBER Ph.: Diaconat XXIe siècle ...
129. LEGRAND H.: L'originalité du ministère des diacres. Une réflexion théologique, in: Cahiers de l'atelier, 491, 2001.
130. LEGRAND H.: Bulletin d'ecclésiologie. Le diaconat: renouveau et théologie, in: Revue de sciences philosophiques et théologiques 69 (1985).
131. LEGRAND H.: Vocation, ordination et ministère des diacres, in: Diaconat aujourd'hui, 12-13, 1980.
132. LEMAIRE A.: Les ministères aux origines de l'Église, Paris: Cerf, 1971.
133. LEROQUAIS V.: Les pontificaux manuscrits II, Paris, 1937.
134. Lexikon für Theologie und Kirche, Band 3, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1995.
135. LÖSER W.: Diakon, in: BEINERT Wolfgang: Slovník katolické dogmatiky, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.
136. LUYKX B., OPraem.: Der Diakon in afrikanischer Sicht II, in: RAHNER-VORGRIMLER: Diaconia in Christo.
137. MALONEY R.: Církev paradoxu, in: Teologické texty 1 (1998).
138. MANCEAU M.: Interpeller pour le diaconat, in: Jeunes et vocations, 119, 2005.
139. MARAVAL P.: Le christianisme de Constantin à la conquête arabe, Paris: PUF, 1997.
140. MARTÈNE E.: De antiquis Ecclesiae ritibus II., Venedig, 1783.
141. MEIGNE M.: „Concile ou collection d'Elvire?“, in: Revue d'histoire ecclésiastique 70 (1975).
142. MEYER R. P.: Výchova a studium stálých jáhnů, in: Diakonia 3-4 (1996).

143. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE: Diakonát. Vývoj a perspektivy, Praha: Krystal OP, 2008.
144. MOIGNT J.: „Nature de sacerdoce ministériel“, in: Recherches de science religieuse 58 (1970).
145. MUNIER Ch.: Les Statuta ecclesiae antiqua, Paris, 1960.
146. MÜLLER B. L.: Katholische Dogmatik, Für Studium und Praxi der Theologie, Freiburg-Basel-Wien: Herder, 1995.
147. NEUNER P.: Laici a klérus? Společenství Božího lidu, Praha: Vyšehrad, 1997.
148. OPATRNÝ A.: Pastorage v postmoderní společnosti, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.
149. OPATRNÝ A.: „Vztahy: Jáhen a manželství, jáhen a církev“, in: Služba trvalých jáhnů, sborník II,
150. OPATRNÝ M.: Zapojení stálých jáhnů českých a moravských diecézí v pastoraci (diplomová práce obhájená na TFJU) České Budějovice 2002.
151. PAGÉ R.: Diaconat permanent et diversité des ministères. Perspectives du Droit Canonique, Montréal, 1998.
152. PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRAVEDLNOST: Kompendium sociální nauky církve, ze dne 2.8. 2004, Città del Vaticano, 2004.
153. PAVEL VI.: motu proprio *Ad Pascendum* z 18. srpna 1972, AAS 64, 1972.
154. PETER R.: L'Église dans tous ses conseils. Diriger, animer, et vivre et réunions d'Église, Paris: Bayard Editions-Le Centurion, coll. „Questions en débat“, 1997.
155. Pio XII., Discorsi e radiomesaggi, XIX, Città del Vaticano 1958.
156. POMPEY H.: Notwendigkeit der Gemeindeleitung durch Diakone, in: Diaconia Christi 1/2, 1996.
157. PORRO C.: Jaká vize církve pro jáhenství?, in: Služba trvalých jáhnů, sborník I, Praha: Pastorační středisko, 1998.
158. PORTIER Ph., ABIVEN Y.: Les diacres, agents de modernisation de l'institution ecclésiale? Éléments pour une sociologie de l'engagement diaconal , in: DUMONS B., MOULINET D., (éd.): Le Diaconat permanent. Relectures et perspectives (prof. cardinal Ph. Barbarin), Paris: Cerf (coll. Théologies), 2007.
159. POKUSA J.W.: „The Diaconate: a History of Law Following Practise, in: The Jurist 45, 1985.
160. POSPÍŠIL C. V.: *Deus caritas est* a diakoni, in: Teologické texty 4 (2006).

161. POTTIER B.: Svátostnost jáhenství, in: Služba trvalých jáhnů. Sborník I, Praha: Pastorační středisko, 1998.
162. POULAT É.: Où va le christianisme? À l'aube du IIIe millénaire, Paris: Plon-Mame, 1996.
163. PRAT F.: „Les prétentions des diacres romains au IVe Siècle“, in: Recherches de science religieuse 3 (1912).
164. PSEUDO-ATHANASIUS: De Trinitate 1, 27, PG 28.
165. RAHMANI: Testamentum Domini nostri Iesu Christi, Mainz, 1899.
166. RAHNER K.: Die Lehre des II. Vatikanischen Konzils über den Diakonat, in: RAHNER K.: Schriften zur Theologie VIII, Einsiedeln, 1967.
167. RAHNER K.: Sämtliche Werke, Band 16 „Kirchliche Erneuerung“, Freiburg im Breisgau: Herder, 2005.
168. RAHNER K.: Die Theologie der Erneuerung des Diakonates, in: RAHNER, VORGRIMLER: Diaconia in Christo, Über die Erneuerung des Diakonates, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder KG, 1962.
169. RAHNER K.: Der gegenwärtige Stand der katholischen Theologie in Deutschland, in: Kritisches Wort. Aktuelle probleme in Kirche und Welt, Freiburg: Herder, 1970.
170. RAHNER K.: L'Église et sacrements, Paris – Bruges: Desclée de Brouwer, 1970.
171. RAHNER K.: L'enseignement de Vatican II sur le diaconat et sa restauration, in: WINNINGER P. a CONGAR Y.: Le diacre dans l'Église et le monde d'aujourd'hui, Paris: Cerf, coll. „Unam Sanctam“. č. 59, 1966.
172. RATZINGER J.: Hledět na probodeného, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996.
173. RENARD H.: Diaconat et solidarité, Mulhouse: Salvator, 1990.
174. RIGAL J.: L'Église en quete d'avenir. Réflexions et peopositions pour des temps nouveaux, Paris: Cerf (coll. Théologies), 2003.
175. ROYANNAIS P.: Být knězem církve v krizi, in: TT2 (2009),
176. ROYANNAIS P.: Spécificité de la vocation des prêtres, in: Prêtres diocésains, 1387, 2001.
177. ROUET A.: Les saisons de la foi, Paris: Desclée de Brouwer, 1996.
178. ROUET A.: „Vers une théologie du diaconat“, in: Études, 400, 2004.
179. Římský pontifikál: Obřady svěcení biskupů, kněží a jáhnů
180. SALVADOR F. R.: Caminos del Espiritu, Compendio de teologia espiritual, Madrid: Editorial de espiritualidad, 1998.

181. SEIDL J. N.: Der Diakonat in der katholischen Kirche, dessen hieratische Würde und geschichtliche Entwicklung, Regensburg, 1884.
182. SESBOÜÉ B.: Duele est l'identité ministérielle du diacre?, in: DORÉ J., (dir.): L'Église a venir. Mélanges offerts à J. Hoffmann, Paris: Cerf, 1999.
183. SESBOÜÉ B.: Pour une théologie oecuménique, Paris: Cerf, 1990.
184. SESBOÜÉ B.: N'ayez pas peur! Regards sur l'Église et les ministères aujourd'hui, Paris: Desclée de Brouwer, 1996.
185. SCHILLEBEECKX E.: L'Économie sacramentelle du salut, Fribourg-en-Brisgau, Academic Press, 2004.
186. SCHILLEBEECKX E.: Plaidoyer pour le peuple de Dieu, Paris: Cerf, 1987.
187. SCHOLTUS R.: Parlez-nous des prêtres, in: Études, 340, 2005.
188. SCHMAUS M.: Katholische Dogmatik IV/1, München, 1957.
189. SCHNEIDER Th.: Handbuch der Dogmatik, Band 2, Düsseldorf: Patmos Verlag, 1992.
190. SKÁLOVÁ P.: Měnicí se obraz jáhna, in: Teologické texty 2 (2008).
191. ŠPIDLÍK T.: My v Trojici, Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2000.
192. THEOBALD Ch.: C'est aujourd'hui le „moment favorable“ . Pour un diagnostic théologique du temps présent., in: BACQ Ph., THEOBALD Ch. (dir.): Une nouvelle chance pour l'Évangile. Vers une pastorale d'engendrement, Bruxelles-Paris-Montréal: Lumen vitae – L'atelier – Novalis (coll. Théologies pratiques), 2004.
193. TILLARD J.-M. R.: Église d'Églises. L'ecclésiologie de communion, Paris: Cerf, coll. „Cogitatio fidei“ č. 143, 1987.
194. TILLARD J.-M. R.: L'Église locale. Ecclésiologie de communion et catholicité, Paris: Cerf, 1995.
195. VALDRINI P.: La constitution hiérarchique de l'Église“, in VALDRINI: Droit canonique, Paris: Dalloz, 1989.
196. VAN HOOIJDONK P.: Gemeindeleitung vom priester als alleinigem Träger von leitungsfunktionen in der Gemeinde zu einer gemeinschaftlicher Leitung, in: Diaconia Christi 1/2, 1996.
197. VAN WAELDEREN E.: Diakens: Wakers en Voortrkkers in éen Diaconale Kerk, in: Collationes 22 (1992).
198. VENTURA V.: Manželské kněžství, in: TT 1 (2007).
199. VIDAL M.: Points de repere théologiques.

200. VILLEMEN L.: Pouvoir d'ordre et pouvoir de juridiction. Histoire théologique de leur distinction, Paris: Cerf (coll. Cogitatio fidei, č. 228), 2003.
201. VRÁNA K.: Otázka Boha v totálně technologické společnosti, in: TT č. 3, roč. 19, 2008.
202. WARNIER Ph.: Les diacres ... tout simplement, Paris: Éd. de l'Atelier-Éd. ouvrières, 1994.
203. WASSERSCHLEBEN H.: Die irische Kanonensammlung, Leipzig, 1885.
204. WEBER Ph.: „Vatican II. et le diaconat permanent“, in: HAQUIN A. a WEBER Ph.: „Diaconat XXIe siècle. Actes du colloque de Louvain-la-Neuve“ (13-15. září 1994), Bruxelles: Lumen Vitae-Novalis-Cerf-Labor et Fides.
205. WEISMAYER J.: Život v plnosti. Dějiny a teologie duchovního života, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.
206. WILTGEN R. M.: Der Rhein fließt in den Tiber, Eine Geschichte des zweiten vatikanischen Konzils, Feldkirch: Lins-Verlag, 1988.
207. WINDELS O.: Jáhenská služba při liturgii, in: Služba trvalých jáhnů II, Praha: Pastorační středisko, 1998.
208. WINNINGER P.: Les diacres. Histoire et avenir du diaconat, Paris: Centurion, 1967.
209. WINNINGER P.: „Les ministères des diacres dans l'Église d'aujourd'hui“, in: BARANA G.: L'Église de Vatican II. Études autour de la constitution conciliaire sur l'Église, Paris: Cerf, coll. „Unam Sanctam“ n. 51c, 1966.
210. WINNINGER P.: „Les ministères des diacres. Laïcs, diacres, prêtres“, in: Le diacre dans l'Église et le monde d'aujourd'hui, (dir.) WINNINGER P. a CONGAR Y.: coll. „Unam sanctam“, č. 59, Paris: Cerf, 1966.
211. WINNINGER P.: Vers un renouveau du diaconat, Bruges: Desclée De Brouwer, coll. „Présence chrétienne“, 1958.
212. ZULEHNER P. M.: Dienende Männer – Anstifter zur Solidarität, Diakone in Westeuropa, Ostfildern: Schwabenverlag, 2003.